

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Laudatio Adamui Michnikui

2014-05-30

ŽURNALAS: LITERATŪRA IR MENAS

TEMA: Publicistika

AUTORIUS: Tomas Venclova

DATA: 2014-05

Gegužės 23 d. Lietuvos paveikslų galerijoje – Chodkevičių rūmuose įvyko iškilmingas vakaras, pagerbiant pirmuosius Jerzy’o Gedroyco premijos laureatus – istoriką, eseistą, žurnalistą Adamą Michniką ir Krokuvos Jogailaičių universiteto profesorių Bogdaną Szlachtą. Tai Jerzy’o Gedroyco dialogo ir bendradarbiavimo forumo, jungiančio Lietuvos ir Lenkijos intelektualus (valdybos pirmininkas – prof. Alvydas Nikžentaitis), įsteigtas apdovanojimas, kuris kasmet bus skiriamas dviem asmenims, reikšmingai patalkinusiems kaimyninių tautų susikalbėjimui – vienais metais Lenkijos, kitais – Lietuvos atstovams.

Laureatams buvo įteikti skulptoriaus Stefano Wiezbickio sukurti simboliniai „Ažuolai“, jie pagerbti laudacijomis, kurias perskaitė Tomas Venclova ir Alvydas Jokubaitis.

Jerzy’o Giedroyco premija yra unikalus ir garbingas apdovanojimas, teikiamas už rimtą indėlį į Lietuvos ir Lenkijos, kartu ir visos Centrinės ir Rytų Europos atsinaujinimą bei taikingą bendradarbiavimą. Priminsiu, nors visiems tai žinoma, kad Jerzy’s Giedroycas buvo vienas iškiliausių, o gal ir pats iškiliausias XX amžiaus lenkų publicistas bei politikas. Po Antrojo pasaulinio karo atsidūręs Vakaruose, sukūrė ir ligi mirties redagavo Paryžiuje mėnraštį „Kultura“, kurio reikšmė Lenkijos ir kitų to Europos regiono šalių laisvės sąjūdžiui neturi sau lygių. „Kultura“, nors ir griežtai draudžiama komunistinės valdžios, esmingai veikė savo krašto visuomenės nuomonę ir parengė gaires jo išsivadavimui bei būsimajam persitvarkymui. Kaip tik Giedroycas ir jo vadovaujamas mėnraštis pirmieji iš lenkų pripažino, kad Vilnius turi būti nepriklausomos Lietuvos sostinė, Lvovas – atitekti nepriklausomai Ukrainai, o būsimoji Lenkija turi palaikyti su tomis šalimis lygiateisius bičiuliškus ryšius. Ši pozicija, pradžioje labai neįprasta, ilgainiui virto naujosios Lenkijos užsienio politikos aksioma. „Kultura“ slaptai patekdavo ir į Lietuvą, kurioje taip pat suvaidino savo vaidmenį. Vadinčiau mūsų šė, šiandien jau besitraukiančią iš veiklaus gyvenimo kartą, be kitų vardų, dar ir „Kulturos“ karta. Jerzy’s Giedroycas, kilęs iš Lietuvos kunigaikščių Giedraičių giminės, laikė save taip pat lietuviu. Jo asmuo – kaip Adomo Mickevičiaus ir

Czesławo Miłoszo – yra mūsų dviejų valstybių jungtis.

Šiandien Jerzy'o Giedroyco premija įteikiama lenkų žurnalistui, eseistui ir politikui Adamui Michnikui. Man tenka neeilinė garbė tarti žodį apie šitą išymų asmenį. Prie to prisideda ir asmeninis džiaugsmas, nes jau daugiau kaip keturi dešimtmečiai esame bendraminčiai, bendradarbiai ir draugai.

Adamus Michnikas yra reto kalibro asmuo, turbūt svarbiausias Jerzy'o Giedroyco tradicijos tęsėjas dabartinėje Lenkijoje. Jį neperdedant pridera vadinti vienu iš laisvos Centrinės ir Rytų Europos tėvų įkūrėjų. Istorijoje jis patenka į tą pačią eilę kaip Andrejus Sacharovas ir Vaclavas Havelas, o lenkų laisvės sąjūdyje stovi greta Jaceko Kuronio, Lecho Wałęsos, Tadeuszo Mazowieckio. Jis taip pat visada buvo ir tebėra nuoširdus Lietuvos bičiulis, sunkiomis akimirkomis ne kartą jai padėjęs savo autoritetu bei publicisto žodžiu.

Sunku išskaičiuoti visus Michniko valstybinius ir tarptautinius apdovanojimus, tarp kurių yra Lenkijos Baltojo erelio ir Prancūzijos Garbės legiono ordinarai. 2000 metais Adamus Michnikas buvo pripažintas vienu iš dvidešimties įtakingiausių pasaulio žurnalistų. 2013 metais gavo lenkų premiją, sąmojingai pagrįstą neabejotinai pelnytais žodžiais: „Už nuoseklų buvimą Michniku“. Jerzy'o Giedroyco premija teisėtai įsirašo į šių apdovanojimų eilę. Sakyčiau, ji ne tik teikia garbę Adamui, bet ir Adamus teikia garbę jai.

Priminsiu svarbiausias Adamo Michniko gyvenimo ir veiklos gaires. Jis gimė 1946 metais tarpukario komunistų šeimoje. Visi jo seneliai ir didžioji giminaičių dalis žuvo per holokaustą. Dėl šeimos tradicijų ir neva nelenkiškos kilmės Michniką ne kartą buvo bandoma piktavališkai suniekinti tiek komunistinėje, tiek ir postkomunistinėje Lenkijoje, tačiau tie mėginimai niekada nebuvo sėkmingi. Nors Michniko tėvas anksti nusivylė komunizmu, vėliau dalyvavo Lenkijos laisvės sąjūdyje, jam ir jo sūnui liko artimi visuomeninės kairės idealai. Patirtis rodo, jog tokie žmonės dažnai būna platesnio akiračio ir sėkmingiau dirba išsivadavimo labui negu tradiciniai, kada ne kada anachroniški patriotai.

Dar vidurinėje mokykloje Adamus Michnikas įstojo į jaunimo organizaciją, kuriai vadovavo irgi kairysis, bet režimo atžvilgiu opoziciškai nusiteikęs Jacekas Kuronis. Ta organizacija, iš pradžių oficialiai pripažinta (1961 metais uždaryta), virto antikomunistinių reformatorių kalve. Kiek vėliau Michnikas įsteigė diskusinį Prieštaravimų ieškotojų klubą (Klub Poszukiwaczy Sprzeczności), kuriame vaikinai ir merginos, nusivylę komunistinės Lenkijos tikrove, aptardavo sistemos keitimo būdus ir perspektyvas. Įstojęs į Varšuvos universitetą, Adamus pasuko profesionalaus revoliucionieriaus keliu, kaip kitados daugelis devynioliktojo ir ankstyvojo dvidešimtojo amžiaus veikėjų. Buvo kelis kartus suspenduotas universitete už ryšius su Kuroniu, opoziciniu filosofu Leszoku Kołakowskiu ir kitais, o nuo 1965 metų jam buvo užkirstas kelias į spaudą, nors kai kurie jo tekstai vis dėlto pasirodydavo su slapyvardžiais. Svarbiausią kovos krikštą Adamus Michnikas patyrė 1968 metų kovo mėnesį. Tada Varšuvos studentai demonstravo prieš valdžios draudimą vaidinti Adomo Mickevičiaus „Vėlinės“ – gal svarbiausiąjį klasikinės lenkų literatūros veikalą, kurio veiksmas, beje, vyksta Vilniuje. „Vėlinėse“ vaizduojamas lenkų ir lietuvių jaunimo pasipriešinimas Rusijos caro valdžiai kėlė komunistiniams cenzoriams pernelyg ryškių

analogijų su tuometine padėtimi. Ypač neramino valdžią tai, kad demonstracijos vyko Prahos pavasario fone ir kad studentai reikalavo keisti režimą, kaip tada buvo daroma Čekoslovakijoje. Michnikas drauge su Kuroniu ir kitais buvo pirmą sykį įkalintas, po kalėjimo gavo „vilko bilietą“, dirbo fabrike, bet baigė studijas eksternu. Beje, kaip tik tada su juo susipažinome. Dalijomės informacija apie padėtį Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje, net juokais svarstėme unijos galimybę (pasakiau, kad Lietuva su unija nesutiks – sutikčiau nebent aš pats, bet tik tada, jei karalius būtų lietuvis).

1976–1977 metais Michnikas jau buvo įgijęs tokį tarptautinį autoritetą, jog valdžia leido jam išvykti į Prancūziją, slapta tikėdamasi, kad jis nebegrįš. Paryžiuje jis užmezgė tiesioginį ryšį su Jerzy’o Giedroyco „Kultura“ (ne kur kitur, o „Kultūros“ redakcijoje, Giedroyco užstalėje, tada susitikome antrą kartą). Išgirdęs, kad Lenkijoje prasidėjo naujos represijos, Michnikas sėdo į lėktuvą ir atskrido Varšuvon. Buvo sulaikytas, bet netrukus prisidėjo prie žymiausios tų laikų opozicinės organizacijos KOR (Komitet Obrony Robotników, Darbininkų gynimo komitetas) ir tapo vienu iš jos vadovų. Beje, Rusijoje, Ukrainoje ir Lietuvoje KOR’o analogas buvo Helsinkio grupės (Lenkijoje net buvo juokaujama „Ex Oriente lux“, atseit, iš Rytų šviesa), tačiau jos buvo netrukus represuotos, o KOR’o nariai ir šalininkai virto nebesunaikinamu Lenkijos gyvenimo faktu. Adamas Michnikas redagavo nepriklausomus laikraščius, organizavo pagrindinę leidyklą, buvo ne kartą areštuotas, sumuštas ir per trumpą laiką pelnė nevainikuoto lenkų opozicijos karaliaus vardą. Kai 1980 metų vasarą prasidėjo Solidarumo sąjūdis, Michnikas tapo jo patarėju, o tiksliau sakant – vienas svarbiausiųjų vadų. Anot jo paties, Solidarumas turėjo tris ašis ir simbolius: katalikų bažnyčią, darbininkiją bei humanistinę inteligentiją, kitaip sakant, Joną Paulių II, Lechą Wałęsą ir Czesławą Miłoszą (prie Miłoszo drąsiai galima pridėti patį Michniką). Visos trys jėgos ėjo kartu, kaip niekada anksčiau ir niekada vėliau, – Michnikas tatai išpranašavo ir pagrindė savo garsiojoje knygoje „Bažnyčia, kairė, dialogas“ („Kościół, lewica, dialog“). Po kurio laiko panašiai atsitiko ir Lietuvoje, nors darbininkijos komponentas pas mus buvo silpnesnis.

Solidarumo sąjūdį bandė sustabdyti generolo Wojciecho Jaruzelskio karinis perversmas 1981 metų gruodžio tryliktąją. Adamas Michnikas buvo internuotas. Jam pasiūlyta išvykti iš Lenkijos, tačiau jis ir čia pasielgė pavyzdingai – atsisakė, taigi liko nelaisvėje ligi 1984 metų. Paskui vėl septyniolika mėnesių kalėjo, bet tada jau buvo aišku, kad režimas braška ir braška visa komunistinė stovykla – Lenkija šiuo atžvilgiu pirmavo. 1989 metais Michnikas tapo vienas iš svarbiausių asmenų vadinamosiose Apskritojų stalo derybose, po kurių valdžia taikingai perėjo iš komunistų į opozicinės visuomenės, kitaip sakant, lenkų tautos rankas. Tai buvo signalas visai Centrinei ir Rytų Europai. Per trumpą laiką griuvo Berlyno siena ir visi satelitiniai komunistiniai režimai, netrukus subyrėjo ir SSRS (su pasididžiavimu galime sakyti: jei Lenkija buvo svarbiausias permainų katalizatorius satelitinėse valstybėse, tai Lietuva – svarbiausias permainų katalizatorius Sovietų Sąjungoje, kur padėtis, beje, buvo sunkesnė). Po Apskritojų stalo Adamas Michnikas įsteigė svarbiausią naujosios Lenkijos laikraštį „Gazeta Wyborcza“ („Rinkimų laikraštis“), kuris ir šiandien lieka itin reikšmingas visuomenės nuomonės formuotojas mūsų kaimynų valstybėje ir už jos ribų. Beje, Adamas yra ne tik žurnalistas, bet ir vienas žymiausiųjų Lenkijos eseistų, daugybės knygų autorius. Neįmanoma suminėti jų pavadinimų, taip pat visų jų vertimų į pasaulio kalbas. Pridursiu tiktai, kad ir Lietuvai būtų pravartu išversti ir išspausdinti kai kurias Michniko knygas.

„Niekada nenorėjau būti politikas. Ir niekada nebuvo – buvau kareivis kare“, – yra prasitaręs Adamas Michnikas. Jis pasirinko, manding, žymiai vaisingesnį kelią negu daugelis seimūnų ir ministrų – liko laisvas intelektualas, kurio viešais pasisakymais domisi, iš jų dažnai mokosi žmonės Lenkijoje ir ne tik joje. „Gazeta Wyborcza“, neseniai paminėjusi savo dvidešimt penktąsias sukaktuves, yra ne vien laikraštis, bet ir demokratijos institutas, diegiantis savo šalyje bei visoje Centrinėje ir Rytų Europoje blaivų, racionalų, apsišvietusį požiūrį į problemas, kurias kasdien kelia mums istorija. Tai saugiklis prieš kvailybę, avantiūrizmą ir demagogiją, o jų, deja, taip pat niekada nepristigsime.

Nuo pat Lenkijos išsivadavimo Adamas Michnikas ir „Gazeta Wyborcza“ nuosekliai pasisakė už vadinamąją plačiojo brūkšnio (*gruba kreska*) politiką, tai yra už tautinį susitaikymą, atsisakymą persekioti ir pjudyti asmenis, susijusius su buvusiuoju režimu ir karinės padėties įvedimu. Ši pozicija Lenkijoje sukėlė didelių nesutarimų. Visada atsiranda žmonių, linkusių suvesti sąskaitas ir monopolizuoti valdžią – tiesą sakant, dažnas tokiu būdu kompensuoja arba maskuoja savo pasyvumą, bailumą ir kompromisus totalitarinės santvarkos laikais. Anot Adamo, jeigu revoliucija eina ligi galo, ji visada baigiasi giljotina arba nauju gulagu, tik jau kitiems visuomenės sluoksniams. Šiandien visur laimėjo santūresnis požiūris ir čia Adamo Michniko nuopelnai tikrai dideli. Vaisingos revoliucijos – tos, kurios lieka amžinai nebaigtos. Visa tai teikia svarbią pamoką ir Lietuvai, kurioje veikia tie patys istorijos dėsniai. Manau, kad bausti, nuosekliai laikantis teisinių procedūrų, galima tik asmenis, kurių nusikaltimai žmogiškumui neginčijami, ir tuos, kurie kenkia šaliai šiuo metu – o tai anaip tol ne visada yra „buvusieji“.

Taigi pavydėtinas likimas, pavydėtinas charakteris. Skiriamieji to charakterio bruožai – principingas, bet platus žvilgsnis į pasaulį, aštrus protas, erudicija, mokėjimas įveikti stereotipus, atmesti isteriją ir baimę, pagaliau šmaikštumas, sąmojis, humoro jausmas. Josifas Brodskis, gerai pažinojęs Adamą, kartą pasakė: „Laimė, jis nevaicina laisvės emblemos – kokio nors tautos įsikūnijimo su raudona kepuraitė. Yra tiesiog Gavrošas, ir to visai gana.“

Tas mūsų Europos pašalio Gavrošas – vienas iš asmenų, kurie sėkmingai grūmėsi su totalitariniais režimais ir laimėdami tas grumtynes gražino žmonėms bei tautoms orumo, tiesos ir laisvės pojūtį. Solidarumo revoliucija buvo nusistačiusi sau tam tikras ribas, idant išvengtų katastrofiško kraujo praliejimo, ir reikia pasakyti, ji puikiai išvairavo iš pavojų. Lietuvos Sąjūdis – ir daug kitų sąjūdžių – atkartoję tą patį kelią. Šis laimėjimas istoriškai tiek pat svarbus, kiek, tarkime, 1776 metų Amerikos revoliucija. Pergalė prieš komunizmą suvienijo mūsų žemyną. Bandymai ardyti tą vienybę yra mirtinai pavojingi, bet vargu ar pasiseks.

Čia dera dar kartą prisiminti Michniko ilgametį ryšį su Lietuva. Kai mūsų parlamentas rengėsi gintis nuo sovietinių tankų, jo rūmuose lankėsi Lenkijos pilietinio parlamentinio klubo (OKP) narių delegacija. Kaip tik tada, neginčijamo pavojaus akivaizdoje, Adamas sušuko „Tegyvuoją laisva Lietuva!“, o jo artimiausias bičiulis ir auklėtojas Jacekas Kuronis pareiškė, kad liks Lietuvos Seimo pastate lygiai tiek, kiek būtina. Tokie gestai ilgam suartina šalis ir tautas. O ir šiandien, skaitydamas „Gazeta Wyborcza“, gerai žinau, kad tas laikraštis supranta Lietuvą, moka pažvelgti į jos problemas iš vidaus ir esminiais klausimais visada palaiko Lietuvos pusę.

Verta trumpai pakalbėti ir apie keletą aktualijų. Visoje Centrinėje ir Rytų Europoje, ir ne tik joje, pastaruoju metu kyla dešiniojo nacionalizmo, fundamentalizmo, net fašizmo banga. Ją regime ir Lenkijoje, ir Lietuvoje, ir Vengrijoje, ir kitur, o Rusijoje pastaraisiais mėnesiais ji įgavo labai pavojingas formas, ardančias teisinę pasaulio tvarką ir pasaulinę taiką. Dažnas galvoja, nors ne visada aiškiai pasako, kad kovoti prieš Rusijos nacionalistinius ir imperialistinius kėslus galima tik skatinant savąjį nacionalizmą. Mano, manau, ir Adamo Michniko nuomone, „savasis“ nacionalizmas, kad ir kiek bekalbėtume apie jo ginamąjį pobūdį, galų gale suteikia indulgenciją Rusijai ir ponui Putinui. Iš esmės priešintis stiprėjančiam pavojui įmanoma tik skatinant demokratines vertybes ir gesinant savitarpio ginčus. Religija, tautiškumas ir amžinosios tradicijos, apie kurias dažniau ir dažniau šnekama mūsų šalyse, deja, gali reikšti obskurantizmą, šovinizmą ir atsilikimą. Nebūtinai ir ne visada, bet gali. O tamsios ir atsilikusios, savitarpyje supriešintos šalys yra lengvas plėšrūnų grobis. Adamas Michnikas, kuris pats save vadina „antisovietiniu ir antiputinišku rusofilu“, rodo mums, kokia turi būti teisinga pozicija Rusijos atžvilgiu: būtina skirti išsigimusius bei išsigimstančius režimus nuo rusų tautos, net jeigu jos nemažą dalį tiems režimams pavyksta laikinai sugundyti. Juk ne vienas norėtų sugundyti ir mūsų tautas, paversti jas bukaprote mase, kartojančia šovininistinius šūkius.

Dabartiu metu didžiausia žala, kokią galima padaryti Lenkijai ir Lietuvai, – supriešinti jas dėl praeities atsiminimų, dėl anachroniškų, dažnai tiesiog paranojiškų įtarimų ir baimių. Čia, kaip ir kituose ginčiuose, abidvi pusės turi savo kalčių, bet sugebėjimas matyti tikrai svetimąsias kaltes, kurių demonstruoja dešimtys Lietuvos politikų bei publicistų, kelia man, švelniai kalbant, abejonę – kaip visos neracionalios reakcijos. Gal neatrodys netinkama, jei šioje vietoje ir šia proga atsiprašysiu Adamą – savo vardu, gal ir platesnių lietuvių inteligentijos sluoksnių vardu, – kad vis dar nesugebėjome įtikinti mūsų visuomenės ir jos vadovų, jog europinių standartų laikymasis tautinėje politikoje, o ne pataikavimas seniems prietarams bei tamsesniems rinkėjams yra vienintelis kelias XXI amžiuje, o ypač pavojaus akimirka. Posūkis į tą kelią vis vien neišvengiamas, kad ir kiek jį stabdytų trumparegiai. Europinių standartų visada laikėsi, juos Lenkijoje ir daug kur kitur propagavo Adamas Michnikas. Mums belieka juo sekti: kaip tik tą uždavinį bando spręsti Jerzy' o Giedroyco forumas.

Taigi pasveikinkime Adamą Michniką – mūsų laimėjusios ir laimėsiančios revoliucijos Gavrošą.